

О. В. Понеділко,  
к. е. н., Академія муніципального управління

## КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

*Обґрунтовано головні напрями подальшого розвитку банківської системи України, які впливатимуть на зміну її структури. Визначено напрями, які сприятимуть зміцненню банківської системи та збільшенню її впливу на реальний сектор економіки.*

*Above all directions of subsequent development of the banking system of Ukraine, which will influence on the change of its structure, are grounded. Certainly directions which will be instrumental in strengthening of the banking system and increase of its influence on the real sector of economy.*

*Ключові слова: банківська система, глобалізація, євроінтеграція, оптимізація структури, прискорений розвиток, фінансова стійкість.*

### ВСТУП

Важливим напрямом подальшого розвитку банківської системи України в умовах євроінтеграції є забезпечення високої конкурентоспроможності вітчизняних банків. Конкурентоспроможна банківська система та банк зокрема має забезпечувати фінансову стійкість, ефективно надання конкурентних фінансових послуг, динамічний розвиток, з врахуванням загальноекономічних показників держави та тенденцій на міжнародних фінансових ринках. Практична значущість проблематики конкурентоспроможності зумовлюється тими складними вимогами, які висувають глобалізація, значно більш жорстка взаємна залежність національних господарських систем.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Теоретичні та прикладні аспекти розвитку банківської системи України було досліджено такими відомими вітчизняними науковцями та практиками, як: І. Алексєєв, О. Барановський, О. Вовчак, В. Геєць, О. Кіреєв, М. Козоріз, В. Корнєєв, М. Крупка, В. Міщенко, Т. Смовженко, В. Стельмах, І. Хома та ін.

### ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— обґрунтувати головні напрями подальшого розвитку банківської системи України, які впливатимуть на зміну її структури;

— визначити напрями, які сприятимуть зміцненню банківської системи та збільшенню її впливу на реальний сектор економіки.

### РЕЗУЛЬТАТИ

Банківська сфера в останні роки переживає суттєві зміни, спричинені глобалізацією фінансових ринків, перерозподілом капіталів, клієнтів, збільшенням асортименту пропонованих послуг, впровадженням сучасних інформаційних технологій.

Це зумовлює посилення конкуренції в банківському середовищі. Банківська конкуренція стає однією із центральних проблем економічного розвитку, оскільки може привести як до розквіту, так і до занепаду банківської діяльності.

Значна зарегульованість банківської системи призводить до перетоку капіталу із банківської системи до менш зарегульованих сегментів грошово-кредитного ринку, що в результаті ще більше загострює конкурентну боротьбу.

Сприяють загостренню конкуренції і євроінтеграційні процеси. Розвиток євроінтеграційних процесів призводить до проникнення європейських банків на український ринок.

Розглянемо різні аспекти оптимізації структури банківської системи України з урахуванням європейського досвіду функціонування банківського сектора. Зокрема, на основі аналізу європейського досвіду функціонування бан-

ківських систем, проведеного у попередніх розділах роботи, необхідно виявити найбільш дієві механізми сприяння євроінтеграційними процесами розвитку банківської системи України.

Важливим чинником, що впливатиме на подальший розвиток банківського сектора України, буде присутність іноземного капіталу. Ми вважаємо, що проникнення іноземного капіталу на український ринок банківських послуг буде здійснюватись трьома шляхами:

- 1) у вигляді іноземних дочірних банків;
- 2) банками, що викуплятимуть вітчизняні банки;
- 3) банків у вигляді філій іноземних банків.

Викуп найбільших українських банків інтернаціональними групами говорить про поступову належність українських банків до домінуючих в Європі банківських груп. Деякі аналітики зазначають, що зрощення західно- і східноєвропейських банківських капіталів може стати надійним підмурівком для інтеграції нових членів у ЄС [2, с. 36]. Процес інтернаціоналізації української банківської системи призведе до зміни її організаційної структури.

Отже, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, відкритість української економіки сприятимуть розвитку зарубіжної діяльності банків.

З підвищенням інвестиційного рейтингу України, банкіри очікують активного приходу іноземних інвесторів. Найбільші українські банки вже пройшли процедуру міжнародного аудиту, отримали міжнародні рейтинги. З приходом на український ринок іноземний інвестор прагне довести якість обслуговування клієнтів у придбаному ним банку до рівня не нижчого, ніж в його рідній країні.

Надходження іноземного капіталу перш за все позначиться на вартості грошей і масштабах присутності зарубіжних фінансових установ. Вітчизняні банкіри, готуючись до приходу іноземного капіталу, прискорено розвивають роздрібні послуги, серйозно розширюють філійну мережу. В нових умовах дані фактори можуть бути вирішальними щодо збереження частки банків на ринку, а за необхідності — продажу частки за найбільш вигідною ціною.

Банківська конкуренція в Україні з часом буде лише посилюватись як внаслідок глобалізаційних процесів, так і у зв'язку з приходом на український ринок зарубіжних банків. З огляду на тенденції розвитку європейської банківської системи, Європейський центральний банк прогнозує подальшу концентрацію банківського капіталу і загострення конкуренції. В Європі спостерігається тенденція до зменшення кількості банківських установ. З 1999 по 2009 роки банківських установ в країнах ЄС-15 стало менше на 33%, або на 4 тис. [1]. Однак, на відміну від України, де більша частина банків покидала ринок здебільшого через невдалий менеджмент, для європейських банків були характерні злиття та поглинання з більш сильними партнерами. В результаті концентрації середній розмір капіталу

європейського банку збільшився за 2003 рік десь на 9%, досягнувши 3,5 млрд євро (в Україні — 0,12 млрд євро) [5, с. 59].

За розмірами капіталізації і активів навіть найбільші банки України поступаються середнім східноєвропейським банкам (а західноєвропейським і поготовів).

Подібна ситуація спостерігається і в ЄС. Банки східноєвропейських країн майже не представлені в Західній Європі і їх поступово поглинають економічно розвинені та сильніші західноєвропейські банки. За даними Європейського Центрального банку, близько 70% банківських систем східноєвропейських країн підконтрольні іноземному капіталу. В той же час в 15-ти перших країнах-членах ЄС лише 23% банківських установ належить іноземному капіталу.

Іноземний капітал стимулює розвиток вітчизняної банківської системи, даючи дешеві ресурси, досвідчених менеджерів. Разом з тим, в критичні моменти такий капітал може нести великі ризики, будучи найбільш вразливим щодо репатріації.

На наш погляд, необхідно передбачити механізми регулювання участі іноземного капіталу в банківському секторі України, якими регламентувати їх діяльність в напрямках, необхідних українській економіці. До механізмів такого регулювання можна віднести встановлення цілісного комплексу заходів, спрямованих на ефективне використання інвестиційного потенціалу та мінімізації потенційних загроз для розвитку вітчизняної банківської системи. В результаті діяльності іноземних банків буде спрямована на розвиток української економіки.

Проте, в умовах приходу іноземного капіталу перед невеликими вітчизняними банківськими установами постає проблема вибору: або приєднатись до великих банківських структур, або ж реорганізуватись у кооперативні банки. Важливим аспектом у структурній перебудові вітчизняної банківської системи сьогодні повинно стати створення умов для розвитку кооперативних, муніципальних та спеціалізованих банків.

У цьому зв'язку слід зазначити, що існують різні думки економістів щодо ефективності діяльності малих банків.

Прихильники об'єднання банків наводять такі аргументи:

- великі банки економлять на обсягах надання послуг, оскільки зменшуються середні витрати. Зокрема, економія можна досягти за рахунок застосування новітніх інформаційних систем та технологій;

- великим банкам легше освоїтись на нових ринках.

Проте, досвід деяких європейських країн свідчить про суперечливість таких аргументів. Скажімо, в Німеччині витрати на одного службовця у великому банку вищі, ніж у малому. Для прикладу, у 1991 році витрати на одного службовця Deutsche Bank складала 88 тис. німецьких марок, Commerzbank — 87 тис., Dresdner Bank — 77 тис., тоді як в ощадних касах, які можна віднести до малих — 69,2 тис. марок [3, с. 67]. З розширенням великих банків складнішим стає контроль за витратами банку. У більшості злиття і поглинання потребує менших витрат, ніж створення власних філій чи відділень, але ефективним воно може бути лише тоді, коли банки, що зливаються, мають споріднену основу. Якщо банки, які об'єднуються, спеціалізуються на наданні подібних послуг, то їх об'єднання дасть змогу освоїти нові ринки, вдосконаливши технології та зменшивши витрати.

При об'єднанні витрати значною мірою, пов'язані з необхідністю переконати клієнтів обслуговуватись в об'єднаній установі; об'єднанні систем даних, стимулюванні висококваліфікованих спеціалістів.

Проте часто сподівання, яких очікують від злиття, не виправдовуються. Так, за даними американської консалтингової фірми FMCG-Capital-Strategies, яка досліджувала 400 великих банківських злиттів, 80% з них визнано помилковими. До основних помилок відносять те, що оголошені керівництвом успіхи, які очікують від об'єднання, не завжди стають реальністю.

Потенціал, який закладено в об'єднанні (ефект синергії), вбачають в скороченні витрат, в т.ч. персоналу. Однак часто при скороченні персоналу висококваліфіковані спеціалісти швидко знаходять роботу у конкуруючих структурах, тоді як найменш кваліфіковані залишаються. Об'єднаний банк може втрачати ще й на тому, що, запобігаючи власним ризикам, клієнт частину операцій залишає в об'єднаному банку, а частину виводить в іншу установу.

Водночас банкам з великим капіталом легше домовлятися щодо страхування від можливих валютних чи процентних ризиків. Поглинання, яке відбувається в останні роки в світі, швидше схоже на поглинання швидкішими по-вільніших, аніж більшими менших.

На користь малих банків можна також віднести фактор близькості до клієнта. Таким чином, розмір банку не є єдиним критерієм його ефективності.

Виходячи з досвіду розвинених країн та враховуючи потреби економіки, середні та малі банки, на наш погляд, повинні зберегти свою нішу на ринку фінансових послуг, обслуговуючи малий та середній бізнес, потреби місцевих громад. Тому прагнучи збільшення рівня капіталізації банків, потрібно враховувати необхідність збереження невеликих банківських установ, забезпечивши, перш за все, їх надійність.

Прихід іноземних банків на український ринок збільшить потенційні можливості щодо обсягів кредитування за рахунок власного капіталу материнських банків. Водночас при цьому ускладнюється банківський нагляд за такими установами та процес прийняття рішень щодо надання значних обсягів кредитів.

Досвід східноєвропейських країн засвідчує, що для ефективного нагляду за такими установами можливе застосування національного режиму нагляду, доступу до філій органів нагляду країни місцезнаходження материнського банку, тощо. Адже в ЄС фінансова установа, котра отримала ліцензію в одній країні-члені ЄС, може створювати філії та надавати послуги в інших країнах-членах ЄС без окремих дозволів приймаючих країн-членів ЄС. Водночас пруденційний нагляд у деяких випадках здійснюється включно органом нагляду країни походження.

Однак, головним залишається питання спрямування процесів, пов'язаних з приходом іноземних банків, на прискорений розвиток української економіки.

Прихід іноземних банків та їх філій призведе до певного зростання рівня банківського обслуговування, зменшить його терміни, розширить спектр банківських послуг, дасть змогу вдосконалити технології виконання банківських трансакцій, збільшити обсяги кредитування.

Практична реалізація права іноземним банкам відкривати філії на території України призведе до збільшення частки іноземного капіталу в українській економіці, його впливу на банківський сектор.

Враховуючи, що нормативним порядком прихід іноземного капіталу припиняти недоцільно, Національному банку України вже нині слід передбачити необхідність контролю ліквідності філій іноземних банків, залежних від материнських банків, надання інформації, необхідної для аналізу ризиків в діяльності філій та іншої, яку надають вітчизняні банки, налагоджувати зв'язки та координувати зусилля з австрійськими, нідерландськими, польськими, німецькими наглядовими органами, присутність банків яких стала відчутною в Україні.

Одночасно необхідно створити сприятливі умови для отримання іноземними банками та в майбутньому їх філіями коштів від материнських установ, з метою збільшення фінансових засобів для потреб української економіки.

Головними напрямками подальшого розвитку банківської системи України, які впливатимуть на зміну її структури, на нашу думку, будуть:

- збільшення присутності іноземного капіталу;
- розширення банківської мережі;
- зменшення витратності банківської системи;
- зміцнення позицій вітчизняних банків через підвищення ефективності своєї діяльності;
- стрімкий розвиток новітніх банківських технологій;
- зміна стратегій розвитку банків, направлена на збільшення конкурентоспроможності;
- збільшення прозорості у діяльності банків;
- збільшення капіталізації, прибутковості банків;
- покращення менеджменту.

Водночас залишатиметься потреба і у спеціалізованих фінансових інститутах, що зосереджують свою діяльність на локальному ринку.

У процесі євроінтеграції, на наш погляд, держава має зберегти і державні банки для того, щоб реалізовувати через них інтереси держави. Для забезпечення дійсно конкурентного середовища потрібна реальна спеціалізація державних банків, їх зміцнення та подальший розвиток.

Для подальшого сприяння євроінтеграції України банківській системі необхідно оптимізувати її структуру.

Проведення комплексу заходів, пов'язаних з оптимізацією банківської структури України, дозволить зберегти національну складову в банківській системі, збільшити конкурентоспроможність банків, їх надійність, відкрити ширший доступ малого і середнього бізнесу до банківських установ, сприятиме економічному розвитку регіонів.

На підставі аналізу європейського досвіду функціонування банківських систем можна виділити такі організаційні заходи щодо розвитку банківської системи України:

- стимулювання Національним банком України збільшення рівня капіталізації банків шляхом внесення змін до нормативних актів щодо звільнення від оподаткування прибутку банків, що направляється на поповнення їх статутного капіталу;

- з метою розвитку конкуренції в банківському середовищі, поліпшення якості обслуговування клієнтів, підвищення довіри населення до банків, використовувати позитивний досвід функціонування іноземного банківського капіталу в європейських банківських системах;

- запровадження системи іпотечного кредитування через формування відповідної нормативної бази (одним із варіантів вирішення проблеми могло б стати створення українського іпотечного банку, який акумулював би вільні кошти пенсійного фонду, страхових організацій, банків);

- розширення сфери кредитування фізичних осіб;
- впровадження національної системи масових електронних платежів, розширивши безготівкові розрахунки у торговельній, побутовій та інших сферах обслуговування;

- запровадження рейтингової оцінки комерційних банків, виходячи з їх конкурентоспроможності;

- розширення спектра банківських послуг, підвищення якості обслуговування клієнтів, застосування новітніх банківських технологій;

- залучення до реалізації зазначених організаційних заходів кадрів нової генерації.

Важливою для банківської системи є діяльність банківських асоціацій. Асоціаціям доцільно організувати обмін найцікавішою практикою роботи банків, виробляти стандарти проведення найпоширеніших банківських операцій. Потребує, на наш погляд, вдосконалення робота об'єднань банків, з метою ширшого представлення інтересів комерційних банків, надання консультації, підвищення кваліфікації банківських працівників, узагальнення та розповсюдження банківського досвіду, співпраці зі службою банківського нагляду.

Наближення до європейських стандартів у сфері захисту прав клієнтів вимагає створення в Україні інституції банківського омбудсмена. Подібні інститути працюють більш як у 90 країнах. В Україні таку інституцію можна створити через посередництво Асоціації українських банків шляхом укладення відповідної угоди між комерційними банками. Завданням банківського омбудсмена має бути виявлення порушень при обслуговуванні банками клієнтів. Такими порушеннями можуть бути: зміна процентних ставок без згоди клієнта, надання неправдивої інформації в засобах масової інформації, завищення тарифів на банківські послуги та інші. Вирішення можливих конфліктних ситуацій банківським омбудсменом сприятиме підвищенню авторитету банківської системи, зростанню довіри до неї.

Зміцненню банківської системи та збільшенню її впливу на реальний сектор економіки сприятимуть:

- 1) покращення фінансового стану суб'єктів підприємницької діяльності як основи зростання зобов'язань банків;

- 2) вдосконалення податкового законодавства;

- 3) ширший доступ іноземного капіталу;

- 4) збільшення ефективності банківської діяльності через зниження витрат і диверсифікацію доходів;

- 5) перетворення банків із закритих акціонерних товариств на відкриті;

- 6) розвиток небанківського фінансового сектора як передумови покращення конкурентоспроможності;

- 7) розвиток та широке використання банками бюро кредитних історій.

За умов реалізації зазначених заходів можна буде побудувати стійку, прозору конкурентоспроможну банківську систему, яка сприятиме економічному зростанню країни, інтеграції її у світовий економічний простір.

Перед Національним банком України повинно стояти завдання щодо створення такої структури банківської системи, яка забезпечувала б потреби як в цілому країни, так

і кожного із регіонів у достатньому фінансуванні регіональних проектів та бізнесу.

Роздрібненість українського банківського капіталу не дає можливості реалізувати серйозні як за вартістю, так і за строками проекти. Розмір банку має значення для отримання кредитів у значних обсягах, що дає можливість знижувати витрати за рахунок обсягів операцій.

Великі банки мають широкі можливості щодо залучення ресурсів, відповідний репутаційний капітал. Однак перевага невеликих банків у кваліфікації персоналу, швидкості прийняття рішень.

Виходячи з європейського досвіду, необхідно зберегти та розширити нішу місцевих банків, які залишаться конкурентоспроможними, обслуговуючи малий і середній бізнес. Тому поряд з укрупненням банків необхідно стимулювати розвиток невеликих ефективних банківських установ.

Аналізуючи чисельність банківських установ у розвинутих країнах, можна зробити висновок, що кількість банківських установ в Україні хоча є невеликою. Її збільшення, на нашу думку, швидше за все, повинно відбуватися за рахунок збільшення сектора невеликих спеціалізованих банків. Для цього необхідно запровадити законодавство яке забезпечило б безризикову для населення та банківської системи діяльність цих установ при відповідно знижених вимогах до їх мінімального капіталу у порівнянні з вимогами до універсальних банків.

Для оптимізації діяльності банківської системи необхідна, з одного боку, консолідація комерційних банків у вигляді злиття та поглинань, створення консорціумів, з іншого — невеликі місцеві банки мають зайняти свою нішу на ринку фінансових послуг і залишитися конкурентоспроможними порівняно з великими банками, обслуговуючи малий та середній бізнес.

## ВИСНОВКИ

Держава повинна стимулювати розвиток малих і середніх банків в Україні. Для цього, на наш погляд, варто було б:

- 1) внести зміни до законодавства в частині спрощення системи мікрокредитування;

- 2) створити умови для заснування місцевими органами влади муніципальних банків, наділивши їх можливостями обслуговувати місцеві бюджети;

- 3) надати кредитним спілкам статус кооперативних банків, знизивши нормативні вимоги для їх діяльності;

- 4) дозволити регіональним банкам нарощувати статутний капітал до мінімального рівня протягом хоча б п'яти років;

- 5) надати податкові пільги регіональним банкам в частині звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від вкладення коштів в довготермінові проекти (більше трьох років).

Важливим для розвитку банківської системи та економіки України є залучення та вкладення довгострокових коштів. Однак потенційні інвестори, в т.ч. населення, ще продовжують утримувати кошти поза реального економікою, тоді як у здоровій економіці такі кошти вкладються у довгострокові активи. З метою залучення грошових вкладів населення на довгостроковій основі варто було б запровадити доларове хеджування довгострокових гривневих депозитів (основної суми боргу та нарахованих відсотків), що створило б можливості для більш широкого розвитку довгострокового кредитування.

## Література:

1. Саркисянц А.Г. Формирование новой мировой банковской индустрии/ Саркисянц А. Г. // Аудитор. — 2010. — № 6 [www.gaap.ru/biblio/audit/auditor/0606\\_02.asp](http://www.gaap.ru/biblio/audit/auditor/0606_02.asp).

2. Смовженко Т. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в умовах євро інтеграції України. Організаційний аспект/ Смовженко Т., Другов О. // Вісник НБУ. — 2006. — № 11. — С. 34—37.

3. Сніжко О. Фінансова консолідація у стратегії розвитку банківського сектора України/ Сніжко О. // Банківська справа. — 2009. — № 4. — С. 67.

4. Шляхом європейської інтеграції. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки). — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.

5. Юхименко П. Монетарна політика і структурні реформи в економіці України/ Юхименко П. // Банківська справа. — 2008. — № 1. — С. 58—68.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2011 р.